

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 132 2011

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Uppsala: Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Otto Fischer (uppsatser) och Jerry Määttä (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Magnus Bergvalls Stiftelse

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 15 juni 2012 och för recensioner 1 september 2012. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <http://www.svelitt.se/samlaren/index.html>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften.

Uppsatsförfattarna erhåller digitalt underlag för särtryck i form av en pdf-fil.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978-91-87666-29-4

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2012

och dess urbanitetsskildringar, inte en separat företeelse. Paralleller dras också övertygande till dagens Stockholmslitteratur på svenska, vilken förtjänar att utforskas ytterligare. Borgs avhandling utgör därmed en mycket stabil grund för vidare forskning, både av författaren själv och andra.

Vad gäller formalia är avhandlingen föredömlig, inte minst för dess införlivande av ett rikt bildmaterial och dokumentation av ett mycket stort antal primärtexter i olika genrer. I fråga om notapparat och bibliografi finner jag det dock tidskrävande att som läsare hela tiden tvingas gå till notapparaten längst bak i verket för att få basala upplysningar om t.ex. vilken teoretikers verk som åsyftas i en diskussion. Jag skulle gärna ha sett ett större bruk av parentetiska referenser, och det gäller svensk humanistisk forskning generellt, eller åtminstone att fler verk som åsyftas nämndes direkt i brödtexten så att man slapp bläddra. Det i det närmaste helt konsekventa bruket av notapparat gör som sagt det intressanta innehållet onödigt svårsläst.

Anna Westerståhl Stenport

Linn Areskoug, *Den svenske mannens gränsländ. Manlighet, nation och modernitet i Sven Lidmans Silfverstååhlsvit* (Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet, 46). Acta Universitatis Upsaliensis. Uppsala 2011.

I sin avhandling tecknar Linn Areskoug en bild av, som det heter i undertiteln, manlighet, nation och modernitet i Sven Lidmans Silfverstååhlsvit. Användningen av enbart det lilla ordet "i" i undertiteln för att beskriva relationen mellan det litterära verket och den sociala kontexten, vittnar om öppenhet inför hur den sociala kontexten kan förhålla sig till litterära texter, en öppenhet som står i samklang med hennes intersektionella utgångspunkt, det vill säga med tanken att olika sociala maktstrukturer hela tiden relaterar till varandra och griper in i varandra, och att litteraturen utgör en del av dessa sammanhang. Det är således en avhandling som är väl förankrad i de senaste decenniernas teoretiska insikter om maktens komplexa verkningar och om vikten av att förhålla sig kritisk till traditionellt givna gränser mellan olika områden – och som låter detta få betydelse för läsningen av det litterära verket.

Verket ifråga är alltså Sven Lidmans Silfverstååhlsvit, som publicerades åren 1910–1913; fem

böcker som skildrar fem unga män av släkten Silfverstååhl och deras manlighetsblivande inom ramar för ett Sverige på väg in i moderniteten, ett Sverige där 1800-talets utvecklingsoptimism på många plan hade ersatts av oro inför de snabba förändringarna, inte minst gällande deras betydelse för manligheten.

Romansviten innebar att Sven Lidman tog steget från att vara en ung lyriker med dekadenta drag, till att bli en romanförfattare som grep in i samtidens politiska debatter på ett tydligt sätt. Svitens stora teman om identitet, manlighet och nationalism i modernitetens malström pekade alla in mot centrum av de idémässiga och politiska strider som då ägde rum. I avhandlingens avsnitt "Kontexter" beskrivs, utifrån den tydliga polariseringen mellan höger och vänster som rådde, hur det är den konservativa reaktionen på modernitetens omvandlingar som är viktigast för Lidmans berättelser. Krigsretorik, nationalism, vilje- och handlingsfilosofi samt manlighetsdyrkan utpekade som aspekter av dessa konservativa reaktioner, vilka alla hör hemma inom den övergripande föreställningen om en motsättning mellan vad man såg som den "själlösa" samtiden (det moderna) och det mer äkta förgångna.

Avhandlingens syfte är utifrån detta att "undersöka den nationella föreställningsvärld som uttrycks i Silfverstååhlsviten" (s. 16). Men när syftet presenteras understryks också att dylika föreställningsvärldar alltid är bekönade. Det är således de intersektionella kopplingarna mellan genus, nationalism och modernitet som formar den röda tråden i avhandlingen. Författaren menar, i Anna Williams efterföljd, att litteraturen både formas av dylika identitetsformande sociala ordningar och själv utgör en viktig del i forandet av dem. De två viktigaste litteraturteoretiska utgångspunkterna för avhandlingen är alltså att litteraturen alltid präglas av den sociala kontextens identitetsskapande maktordningar, och att litteraturen själv är en del av skapandet av identiteter, gemenskaper och maktordningar.

I tre undersektioner presenteras den teoretiska bakgrund som håller samman de tre forskningsfälten genus, nationalism och modernitet. Först manlighetsforskning. I en inledande motivering av varför hon använder begreppet genus klargör författaren, utan att gå alltför djupt in i den diskussionen, att hon är medveten om den debatt som förts kring begreppsskillnaden kön/genus, och att hon inte vill förenkla den till en skillnad mellan "biologism och socialkonstruktivism". Genus "har en

mycket påtaglig kroppslig förankring”, påpekar hon (s. 24). Det hon står för är dock i grunden en syn på manlighet som social och kulturell konstruktion, ett ”kluster” snarare än något essentiellt, samt därmed för en socialhistoriskt förankrad forskningsinriktning.

När det gäller den teoretiska förståelsen av nationsbegreppet är det också en konstruktivistisk forskningstradition avhandlingen följer. Viktigast här är Benedict Andersons teori om nationen som ”föreställd gemenskap”, Silke Wenks sätt att föra in genus i Andersons teori, och vidare Hobsbawms och Rangers, samt flera svenska forskares, betoningen av hur ritualer, berättelser och skönlitteratur skapar ”det nationella medvetanderummet”.

Det tredje benet i det intersektionella teorisammanhanget utgörs av fenomenet modernitet. Här lyfts ”industrialisering, demokratisering, sekularisering samt subjektivering” fram som modernitetens viktigaste ingredienser, knutna till rotlöshet, identitetsproblem och fragmentering (s. 39). I denna bild förs dock genus återigen in som en viktig faktor. I Rita Felskis efterföljd pekar författaren på att även föreställningar om modernitet är ”bekönade”.

Avhandlingen är disponerad på så sätt att varje bok i sviten ägnas ett kapitel. Analysen inleds således med den första romanen i sviten, *Stensborg*, vars titel pekar på en bestämd plats, nämligen den Silfverstååhlska släktgården med samma namn. Och just platser spelar en viktig roll i Areskoug's läsning av romanen. Med ett begrepp som förenar tid och rum, ”minnesrum”, betecknar hon de i romanen viktigaste platserna för den manliga huvudpersonen Johan Silfverstååhls utvecklingsprocess, som består i att han beslutar sig för att förfälska en växel, reser till Monte Carlo med pengarna för att lösa ekonomiska svårigheter, återvänder hem och slutligen når ett slags försoning i och med erkännandet av brottet och sin identifiering med bondens rotfasthet.

Det är mot bakgrund av manlighetens kris runt sekelskiftet 1900 som vi bör läsa Johans utveckling, menar avhandlingsförfattaren. Romanen utgör en berättelse om Johans resa mot insikt och förmåga att lyfta sig till den manlighetsbild som accentuerade viljestyrka och handling, men som också lyfte fram bonden som manlig, antimodern och svensk. Idealiseringen av bonden ingår vidare i en motsättning mellan stad och land. Å ena sidan har vi Stensborg med dess förankring i jorden, å den andra modernitetens rotlösa städer Stock-

holm och Monte Carlo. Den unge mannens väg till ett ”enhetligare jag” bör, enligt avhandlingsförfattaren, utifrån detta förstås i relation till den ”lantlivsutopism” som frodades runt sekelskiftet, och som ”paradoxalt nog även var en del av ett moderniseringsprojekt”, i den meningen att man kollektivt och nationalistiskt sökte stöd i traditionen för att få kraft att ta sig an moderniteten (s. 59). Johans manligblivande står alltså för att han lyckas förena tradition och modernitet i en organisk enhet, menar Areskoug.

In i denna analys av romanens berättelse om manlighet för avhandlingen så kvinnan. Areskoug utgår från Rita Felski och Margaretha Fahlgren, vilka båda betonat hur kvinnan i den manliga föreställningen ofta identifierats med modernitetens hotfullhet. I Monte Carlo har Johan en kärleksaffär med en sådan modern kvinna, som leder honom till insikten om att den kvinna han egentligen älskar är pigan Klara hemma på Stensborg. Det är genom denna arkaiska kvinna Johan finner möjligheterna till försoning och enhet, visar Areskoug. Johans resa blir således, i hennes läsning, en gestaltning av ett manligblivande som är starkt kopplat till tanken på att det endast är genom möjligheten att förena det nationella, ursprungliga med moderniteten som moderniteten kan hanteras.

I det följande kapitlet, som behandlar romanen *Thure-Gabriel Silfverstååhl*, får läsaren mot bakgrund av unionsupplösningen 1905 följa huvudpersonen försök att förverkliga sig som man genom en betydelsefull handling, framförallt ett försök att mörda kungen Oscar II, på grund av dennes roll i förlusten av Norge.

Den redan av tidigare forskning framhållna vilje- och handlingstematik som genomsyrar romanen understryks även i denna avhandling, men sätts här i relation till genus och det nationella. Begrepp som ”viljestyrka och handlingskraft” är både ”nationellt konnoterade och knutna till genus”, skriver författaren (s. 71). Till detta tänkande kopplar hon också den organiska metaforen, analogin mellan kropp och nation, som utgjorde ett fundament i tänkandet av den nationella enhet som den konservativa tron på handling syftade till.

I ett intressant avsnitt tar avhandlingen upp hur Thure-Gabriel ofta visar upp feminint kodade känslorreaktioner. Författaren pekar på att det religiösa språket på detta sätt öppnar möjligheten att vidga vad som kan accepteras som manligt. I denna roman framträder alltså bitvis en mer heterogen manlighet. Thure-Gabriels manlighetsblivande sägs

dock i slutändan inkorporera det kvinnliga på ett sätt som stärker manligheten genom att det omanliga kan kontrolleras. De viktigaste punkterna i analysen av romanen är således de starka kopplingarna mellan manlighet och nationalitet, samt den organiska analogins betydelse för att tänka nationell enhet och manlighetens mångtydighet.

När det gäller den tredje delen i sviten, *Köpmän och krigare*, menar Areskoug att det är i den oron inför moderniteten tydligast tar form, och att den främst gör det genom att tydliga etniska gränser dras. Huvudpersonen Henrik Silfverstååhl är en rotlös, splittrad och modern man, som dock finner sig själv, sin vilja och sin förmåga att handla som köpman genom de prövningar han genomgår. Förenad med den utvecklingsoptimistiska insikten om att den nya tidens krigare är köpmännen finns tanken att det också krävs samling kring nationens traditionella värden. Det är ur denna enhet Henriks pånyttfödelse är möjlig, som jag förstår avhandlingens analys.

Areskoug visar hur denna samlingstanke framträder även i skildringen av Henriks hustru, den "självanalyserande", moderna Elsa Herner, dotter i en förmögen judisk finansfamilj. Kampen mellan makarna beskrivs som en socialdarwinistisk könskamp, genom vilken Elsa till slut kommer till insikt om sitt köns bestämmande. Traditionen måste bilda en enhet med moderniteten, dess "naturliga" värden måste finnas kvar och moderniteten måste, som det formuleras i avhandlingen, vändas "på rätt köl" (s. 103). Även romanens andra stora tema, gränsen mellan det svenska och det utländska, mynnar ut i "samlingstanken" som nödvändighet. I romanen skildras Stockholm, menar avhandlingens författare, som beroende av det utländska, som modernt och som hårbärgerande en för svenskheten hotande masskultur som måste förvandlas till en del av det svenska.

Om Elsa Herner i romanen representerar den feminint konnoterade moderniteten, står finansmannen Otto Herner, enligt Areskoug, för den moderna massmänniskans nihilism, individualism och instrumentalism, helt i avsaknad av samhällskänsla och ande. Och med denna bild av *homo oeconomicus* förs i romanen även typbilder av det judiska samman. I en längre genomgång förankrad i hur tidigare forskning och teori redogjort för hur juden kommit att, med Zygmunt Baumans ord, inkarnera "främlingen mitt ibland oss" – den andre gentemot vilken den egna identiteten, inte minst den manliga, kunnat ges gränser – visas hur dessa mönster

framträder tydligt i romanen. Men Areskoug pekar även på hur Henrik inte helt tar avstånd från det judiska, moderna, utan i stället i mötet med den judiska sammanhållningen kommer till insikt om den egna rotlösheten och behovet att återknyta till sina rötter. I detta ser Areskoug en koppling till den i samtiden vanliga konservativa föreställningen om behovet av nationell samling för att *inkorporera* moderniteten i traditionen.

I *Carl Silfverstååhls upplevelser* – som skildrar en kärleksaffär mellan titelns unge löjtnant och en överordnads hustru, Margaretha, den senares skilsmässa och slutligen parets giftermål – tar modernitetskritiken form av en genuspräglad dekadensmatematik, som även knyts till en religiös tematik, menar avhandlingens författare. I enlighet med tidigare forskning ser hon dekadensen som ett uttryck för den värdeförlust moderniteten bär med sig. Romanen kan dock inte i sig betecknas som dekadenslitteratur, hävdar hon, utan som en tematisering av den dekadenta problematik som huvudpersonerna övervinner.

Under rubriken "Den dubbla kvinnligheten" beskrivs hur den borgerliga familjekulten, med dess normalisering av sexualiteten och idealisering av modersrollen, stod i motsats till bilden av kvinnan som ett sexuellt utlevande hot kopplat till modernitet. Det finns i romanen en skarp skiljelinje mellan god och ond sexualitet, menar Areskoug: den goda hör till traditionen, den onda till moderniteten. Margaretha är fjättrad i ett dåligt äktenskap, förstört av mannens äktenskapsbrott, hans moderna sexualitet.

Den goda sexualiteten leder däremot till handling i romanen, menar Areskoug. Genom mötet med Margaretha finner Carl sig själv i sin manliga utvecklingsprocess. Sitt intersektionella perspektiv trogen lyfter hon även fram hur detta, genom att Margaretha ständigt beskrivs som en moder i sin relation till Carl, kopplas till en nationell tematik genom att modern i den religiöst färgade symboliken förknippas med högre mål, inte minst nationella.

I den avslutande romanen i sviten, *Tvedräktens barn*, är handlingen förlagd till åren 1786–1805. Areskoug menar att detta kan ses som ett tecken på den viktiga plats historien tog i den ideologiska diskussionen kring den nationella samlingstanken när romanen skrevs. I huvudpersonen Henrik-Johan Silfverstååhls utveckling återkommer flera teman och motiv från de tidigare romanerna. Återigen får platser gestalta motsättningarna mellan "det goda, svenska, manliga och det onda, utländska, oman-

liga” (s. 161). Vad som skiljer denna roman från de föregående är dock att den manliga striden, den som utvecklar, här får en tydligare religiös anstrykning, menar Areskoug. Kampen mot moderniteten blir en andens kamp mot det materiella.

Liksom i tidigare romaner i sviten finns även i den här delen ett fadersuppror, ett uppror mot den dåliga fadern. Fädernearvet är alltså inte något enkelt. I stället handlar det, menar avhandlingens författaren, om att se detta i relation till något högre – i den här romanen den andliga dimensionen lika mycket som den nationella, naturliga och traditionella. Det är utifrån detta som avhandlingen slutar med att beskriva enhetstanken om försoning, tradition och förnyelse som det mest centrala i sviten. Mannens utveckling, hans framåtriktade vilja till handling, måste inkorporera det förflutna, traditionella. De fem manliga huvudpersonerna kan alltså på det här sättet läsas som gestaltningar av, men också som själva formande, bilden av den svenske mannen runt förra sekelskiftet, befinnande sig i ett gränsland, intersektionellt genomkorsat av manlighet, nation och modernitet.

Som min genomgång förhoppningsvis visat demonstrerar avhandlingen på ett intressant sätt att genus inte enbart utgör ett perspektiv att lägga till, utan att det, när det införs i analysen, får oss att läsa själva texterna djupare. Det sätt på vilket Areskoug interdisciplinärt väver samman maskulinitets-, modernitets- och nationalismforskning, tre var för sig oöverskådliga fält, är givande. Den konsekvens med vilken hon genomför sin läsning visar också att hon greppat både det breda teoretiska och kontextuella sammanhanget och ofta även detaljerna i själva de litterära berättelserna. Läsningen av hur tingen gestaltar både de historiska och psykologiska processerna i *Stensborg* är ett exempel. Ett annat är när hon på några få sidor visar hur manlighetskraven på handling och vilja i den sista delen *hör samman* med känslösamheten och tvivlets funktion i den religiösa diskursen och med den kvinnliga kroppens roll i manlighetsblivandet. Då läser hon som bäst, intersektionellt.

I användningen av intersektionalitetsbegreppet har alltså Areskoug åstadkommit något verkligt intressant och givande, då hon genom detta kopplat samman den litteraturvetenskapliga läsningen med den teoriutveckling som skett inom genusvetenskapen. Men här finns också några av avhandlingens problem. Från de skilda områdena bär Areskoug med sig särskilda teoretiska infallsvinklar. En fråga

man kan ställa är dock vilken betydelse de egentligen får i avhandlingen. Vad gäller genusteorin hänvisar hon exempelvis, i teoripresentationen, till både Connells maskulinitetsteorier och det Deleuze-inspirerade begreppet ”feministisk figuration”, hämtat från Lykke och Braidotti, för att beskriva konstruktionen av manlighet, men det är svårt att se att hon helt tar tillvara möjligheterna hos dessa teorier i analyserna som följer. Åtminstone används de inte i så hög grad i formulerandet av läsningarnas insikter. Är verkligen ”den svenske mannen”, som Areskoug menar, en figuration i Braidottis mening? Vad innebär det att en könskonstruktion betecknas som en figuration? Lykke och Braidotti talar om *den feministiska* figurationen som bryter upp hegemoniska könsdiskurser genom att vara figurativt gestaltad. I begreppet ligger, som jag läser dem, att vara en vision om ett alternativ, om att det kan vara annorlunda. I själva begreppet figuration ligger således tanken att bryta upp, öppna upp, tänka annorlunda. Hos Areskoug blir det dock enbart liktydigt med intersektionell genuskonstruktion. På det här sättet finns det hos de teoretiker som Areskoug tar upp stora möjligheter att fördjupa och komplicera bilden av den undersökta manligheten, som hon inte riktigt tar tillvara.

Ett annat problem är att den intersektionella bredden står i en problematisk relation till behovet av att ändå avgränsa sig på något sätt, att välja ut just de områden som ska få betydelse. Här väver avhandlingen alltså samman maskulinitets-, modernitets- och nationalismforskning, tre var för sig svåröverblickbara fält som tvingar till ett urval med konsekvenser. När man bestämmer de fält, de sektioner, som griper in i varandra innebär det alltid en risk. Någon form av avgränsning är visserligen nödvändig, men har ändå betydelse. Teorin om intersektionalitet, med dess betoning av det processuella och svårigheten att avgränsa mellan olika sektioner, riskerar att trots allt bli begränsande när den blir metod. Hur är det exempelvis med symbolismens och den dekadenta litteraturens problematiseringar av moderniteten? Hur är poeten Lidmans förhållande till dem? Detta är något som avhandlingen inte tar upp i särskilt hög grad.

Avgränsningar är nödvändiga, men medför också alltid konsekvenser – konsekvenser som inte helt kan avfärdas som beroende av rent pragmatiska skäl, utan som har betydelse. Tydligt blir det i avhandlingens uteslutande av det biografiska: ”Jag behandlar inte det biografiska stoffet överhuvudtaget eftersom denna infallsvinkel är tämligen ge-

nomforskad utan undersöker romanerna i ett genusperspektiv" (s. 21). Jag har inga principiella svårigheter med att det biografiska förs åt sidan. Jag skriver gärna under på den antihumanism som ligger bakom både Barthes tes om "författarens död" och Foucaults analys av "författarfunktionen", men här för Areskoug åt sidan merparten av all tidigare forskning om Lidman. Man kan fråga sig varför det biografiska – eller för den delen Lidmans idéer vid sidan av romanerna – inte ska äga vikt när det gäller hans relation till "ideologiska tendenser i tiden och då i synnerhet till nationalismen" (s. 21)?

Som jag förstår poängen med både Foucault och Barthes är det den biografiska författarens dominans inom ett särskilt diskursivt sammanhang, alltså detta att författarbiografen får en avgörande vikt i förhållande till andra kontextuella sammanhang, som man kritiserar. Inte att man menar att man därför helt *måste* avstå från det biografiska. Min poäng är således att det biografiska *kan* spela roll, om det ger någonting intressant och viktigt. Inom samhällsvetenskapen, inte minst den genusinriktade, har det biografiska också ofta lyfts fram som en väg att förstå inte de enskilda jagen, utan meningsstrukturer, maktordningar, en väg att få syn på subjektets situering. Kan inte Lidmans egna tankar, eller exempelvis Knut Ahnlunds biografi över honom, *Sven Lidman. Ett livsdrama* (1996), spela en sådan roll? Jag ifrågasätter alltså inte avgränsningen i sig, men det går att diskutera om den kanske får konsekvenser för läsningarna.

Markeringen gentemot det biografiska görs på samma sida som Ahnlunds biografi presenteras, och där det nämns att han ger en "fyllig läsning" av sviten. Så mycket mer av Ahnlund ser vi inte i avhandlingen, och så mycket mer om genus har han förvisso inte heller att komma med, men det finns någonting som kommer fram i hans biografi som jag ändå vill lyfta fram, nämligen komplexiteten och motsägelsefullheten hos Lidman, de ständiga uppbrotten och förkastandena av de egna texterna – och återkomsterna till dem (ur nya perspektiv), omtagningarna, syndabekännelserna, omkontextualiseringarna. Jag kan inte låta bli att läsa Ahnlunds biografi – vilket han själv kanske inte skulle uppskatta – som en beskrivning av Lidmans författarskap som i hög grad en *text* i ständig kontextuell och intertextuell förvandling, en text där det biografiska jaget inte framträder som någon stabiliserande grund utan snarare som något som bryter upp varje försök att kontrollera de lidmanska texternas betydelse.

Vad jag tänker mig är alltså att den biografiska forskningen i det här fallet faktiskt kan låta oss få syn på hur Silfverstååhlsviten inte enbart präglas av den sociala kontexten och deltar performativt i ideologi- och identitetsskapandet, utan också fylls av motsägelser och andra konstigheter. I den biografiskt inriktade forskningen finns insikter, inte minst insikter om det *litterära* i Lidmans författarskap, *och detta* kan vara av vikt för förståelsen av manlighetskonstruktionen. Att läsa litterärt innebär exempelvis att vara uppmärksam på ironiers svårtolkade funktion. Ahnlund menar visserligen att Lidmans "leende och graciösa ironi", hans "förtvivlan" och "värme" var något han inte kunde "sätta i spel i sina böcker", utan att det tillhörde hans "vardagliga väsen", men här kan ju Ahnlund ha fel. Ironi kanske kan vara en viktig del av konstruktionen av manlighet?

Vad det handlar om är således hur man ska läsa. Hur gestaltar en *litterär* text ideologiska och idémässiga ståndpunkter? Finns det plats för aspekter som ironi i gestaltningen av heroisk manlighet i tioalets Sverige? Och vad får den litterära fokaliseringsteknik som finns i romanerna för betydelse, detta att berättaren hela tiden ligger nära karaktärernas upplevelser av det som sker? Claes Ahnlund har i *Diktare i krig. K.G. Ossiannilsson, Bertil Malmberg och Ture Nerman från debuten till 1920* (2007), som behandlar samma tidsperiod, lyft fram vikten av att inte stanna i en "misstänksam" läsning av dåtidens konservativa författare och deras idéer, utan även läsa "sympatiskt" för att komma åt innebörden av deras ställningstaganden. Tydligheten i Areskougs beskrivningar av den nationalistiskt präglade manligheten har, ur denna synvinkel, sitt pris i form av en viss reduktion av romanernas komplexitet.

Ett exempel utgör hennes behandling av den för Lidman så viktiga organismmetaforen. I läsningen av romanen *Stensborg* finns den med i slutsatsen att huvudpersonen Johan Silfverstååhl lyckas förena det moderna och det traditionella. Här är organismmetaforen väsentlig, och Areskoug pekar på att hembygdsromantiken vid sekelskiftet 1900 syftade till att mobilisera kraft till just en sådan förening – in i moderniteten med stöd i traditionen. Dess betydelse i Lidmans ideologiska tänkande återkommer Areskoug till flera gånger i analyserna (s. 75 ff., 99, 113, 119, 153), och pekar på hur den hänger samman med tankarna på försoning och enhet, som också är centrala hos Lidman. Det är, menar Areskoug, genom tanken på det organiska väx-

andet som det förflutna och framtiden knyts samman hos Lidman; genom bondens arbete i nuet, liksom genom barnalstrandet, förenas tradition och utveckling. (Det är i sammanhanget intressant att Sven Lidman i sitt förord till nyutgåvan 1924 av *Stensborg* pekar på just den organiska historiesynen som det viktigaste i romanen, det som han då, som frälst, fortfarande värderade högst och såg som det kontinuerliga i sitt verk.)

Att den organiska metaforen är viktig för de senaste århundradenas sätt att tänka identitet, sammanhang och nation är naturligtvis ingen nyhet. Som Areskoug också redogör för i avhandlingen finns det en hel del tidigare forskning som lyft fram den organiska metaforens betydelse i dessa sammanhang. En fråga värd att ställa är dock om inte just förståelsen av organismmetaforiken hade behövt ett bredare idéhistoriskt sammanhang. Få tankefigurer har spelat en så stor roll inom så många områden de senaste 300 åren. Kanske är det den moderna tidens viktigaste tankefigur – och något som kan förena både konservativa och vänsterradikala. I ett stycke i *Stensborg* som citeras i avhandlingen kommer läsaren på ett särskilt sätt nära det förföriska och vardagliga i den organiska metaforen: "Nu är allt arbete och verksamhet. Det förflutna är dött och begravet, och om framtiden drömmer Johan icke längre: Den skall växa organiskt ur nuets arbete som sädeståndet ur rågkornet" (s. 66). Historiens, den sociala processens, arbete med att skapa identitet och sammanhang, alstra nationer och individer, sådana föreställningar hör inte enbart hemma i det förra sekelskiftets nationalism. En mer sympatisk läsning, eller en mer misstänksam – jag är inte säker på att de alltid står i motsatsställning, eftersom det ibland kan vara mer sympatiskt att läsa en text mot författarens avsikt – eller i alla fall en mer textnära och bredare idéhistoriskt förankrad läsning, hade kunnat komma längre in i nationalismens komplikationer, i dess enkla förföriskhet. Historiesynen som framträder i romanen är kanske mer komplex?

Även här kan den *litterära* kontexten ha betydelse. Organismmetaforikens viktiga roll för litteraturens formande av sin autonoma, kritiska position i förhållande till samhället, kunde ha tillfört ett än mer fördjupat perspektiv på dess betydelse i Lidmans romaner. Men oavsett just detta vill jag som min främsta kritik av avhandlingen lyfta fram att det litterära och den litterära läsningen kommer i bakgrunden – inte för att det i sig skulle vara fel, utan för att det får som konsekvens att komplexi-

teten i litteraturens intersektionella funktioner i förhållande till skilda sociala maktordningar reduceras. Om man tar hänsyn till den dekadenta litteraturens komplexa relation till moderniteten, och därmed till faktumet att Lidman som poet hade sina rötter i den, samt hur exempelvis ironi ständigt utgör en ofrånkomlig aspekt av denna litteratur – och av läsningen av den – så framträder i den lidmanska sviten en, enligt min mening, mindre entydig bild av manligheten än den Areskoug ger i sin avhandling.

Vi kan börja med exemplet "den stora handlingen", som enligt Areskoug utgör en väsentlig aspekt av bilden av manlighet i romansviten. I *Thure-Gabriel Silfverstååbl* utgörs den centrala scenen av huvudpersonens mordförsök på Oscar II, framkallat av kungens uppgivande av Norge, en handling som för Thure-Gabriel själv är tänkt att bevisa hans förmåga till handling, men som han inte kan genomföra när möjligheten väl uppenbarar sig. Hos Areskoug blir denna scen intet mer än ett personligt misslyckande, som understryker vikten av handling. Knut Ahnlund läser på ett helt annat sätt: "Kungen är inte ens värd hans kula!" Han pekar även på hur just denna scen ledde till "rabalder" i pressen, och avslutar sin läsning med konstaterandet att boken "efterlämnar en oklar eftersmak". Ahnlund lyfter således fram en komplexitet i texten som Areskoug inte riktigt uppmärksammar. Jag är inte säker på att de bägge läsningarna är oförenliga, men här skulle en dialog med Ahnlund ha varit på sin plats.

Den sista romanen i sviten, *Tvedräktens barn*, är den som tydligast arbetar med ironi och mångtydighet. Den skildrar Henrik-Göran Silfverstååhls uppväxt och manlighetsblivande kring sekelskiftet 1800. Från en religiös upplevelse i barndomen förs en linje genom romanen som ändrar i Henrik-Görans beslut att bli präst. På vägen mellan dessa punkter är det den svenska arméns brist på aktivitet i det svenska Pommern under Napoleonkrigen som bildar en bakgrund till Henrik-Görans vilja att handla i en större sak. Romanen slutar i en förhoppning om att han funnit både sin kallelse och en livskamrat i den lika religiösa Margaretha. Frågan är dock om denna roman är ett första religiöst vittnesbörd från Lidmans sida, ett vittnesbörd som förbinder manlighetskulten med den religiösa väckelsen, vilket Areskoug menar, eller om den kanske är mer problematisk än så.

Visserligen tror jag att Areskoug i huvudsak har rätt, men jag vill ändå, återigen, peka på hur den lit-

terära texten tycks mig mer komplex än vad hon beskriver den som. Jag är visserligen lite orolig för att jag därmed talar om en avhandling hon aldrig haft för avsikt att skriva, att styrkan i hur hon avtäcker manlighetens, nationstänkandets, kvinnobildernas och modernitetens avtryck i texterna kanske måste ha sitt pris i att vissa nyanser försvinner. Samtidigt tycker jag att det är viktigt att diskutera relationen mellan det estetiska och det sociologiska, eftersom jag tror att litteraturens sätt att fungera faktiskt kan säga något väsentligt om sociala genuskonstruktioner, och att det, särskilt när litteraturen förs in i ett intersektionellt sammanhang, gäller att ta vara på just detta.

En fråga värd att ställa är också om man inte tenderar att läsa den här romanen som mer religiös än den är, beroende av att vi vet vad som komma skall. Jag kan inte läsa den på annat sätt än att den visserligen arbetar med religionen som sitt viktigaste tema, men att det finns mycket som undergräver en tolkning av den som religiös i sitt syfte, sitt innehåll. Framförallt beroende på att romanen berättartekniskt hela tiden ironiserar och undergräver det som framställs.

Ett första exempel utgörs av inledningen till romanen, när Henrik-Göran först anländer till farfaderns gård, och läsaren ställs inför en scen som understryker världens relativitet, av att den beror av hur vi upplever den. I en scen som Areskoug också tar upp, får vi först en positivt färgad bild av ett dukat bord, men sedan förstörs Henrik-Görans upplevelse av broderns nedsättande kommentar och vi får en ny beskrivning i vilken bordet framställs som enbart torftigt. Allt får således ett drag av relativitet och förgänglighet – även framberättandet av den skildrade världen. Romanen är nämligen skriven så att vi hela tiden ligger oerhört nära Henrik-Görans upplevelse av världen, och det är inte så enkelt att vi helt kan lita på den.

När berättaren hela tiden ligger så nära karaktärernas upplevelser öppnar sig berättelsen för en särskild form av ironi, och det är tydligt att Lidman arbetar på detta sätt i den här romanen. En central figur är den fattiga unga flickan Lisbetta, som till en början ses genom Henrik-Görans ögon och framträder som en religiös, närmast helgonlik gestalt i direkt kontakt med Gud, men som senare (av en av karaktärerna i romanen – ironin förblir svävande) avslöjas som en bluff. I den här romanen är det således i hög grad just Henrik-Görans sätt att i sina fantasier smälta samman nation, religion, manlighet (och sexualitet) som är kärnan i berättelsen,

och dessa fantasier undergrävs ständigt av konkreta händelser i berättelsen eller av vad andra karaktärer säger. Ett intressant exempel utgörs av Henrik-Görans första möte med den svenska kungen, som Areskoug menar beskrivs som ”en andlig upplevelse med extatiska undertoner” (s. 174). Visserligen talar Areskoug senare om ett fadermord vad gäller bilden av kungen, men redan detta första möte undergrävs i romanen av att Henrik-Göran några sidor tidigare tänkt över hur den svenska armén enbart sysslar med att införa regler om uniformer, har blivit ett släkte av fjäskar och lycksökare, och att det i mötet visar sig vara enbart just uniformen kungen talar om.

Mängden exempel kan mångfaldigas: de religiösa utbrotten har alltid en nyans som inte gör dem helt trovärdiga, eller åtminstone ställer fram dem som just Henrik-Görans upplevelser; den duell, den handling, han genomför för att rädda den kvinna som för honom förenar kärlek och religiös tro är ett misslyckande; den enda militära handling han utför – ett kanonskott mot fredligt ätande fransmän – framträder som motsatsen till hjältemod; och om slutet verkligen innebär försoning vill jag mena är en öppen fråga.

Jag kan inte här utförligt argumentera för mina läsningar, utan vill bara exemplifiera hur en annorlunda läsning kan ge en något annan bild av vad som framträder hos Lidman. Kan man tänka sig ironisk distans, humor och tvetydighet som aspekter av den nationalistiskt präglade manlighetskonstruktionen under 1910-talet? Hos den av Areskoug återopade manlighetsforskaren Connell finns öppningar mot sådana sätt att förstå manlighet. Kanske hade hon därifrån kunnat få fler uppslag för förståelsen av dessa aspekter hos Lidman?

För att övergå till slutorden vill jag påpeka att vad gäller akribin så är den överlag god, men att avhandlingen skulle ha mått bra av en grundligare korrekturläsning. De två aspekter av avhandlingen som jag i huvudsak haft invändningar mot är dels hur vissa avgränsningar lett till att det konservativa idésammanhanget beskrivits alltför isolerat, att viktiga kopplingar till andra kontexter och idéströmningar inte lyfts fram, dels att romanernas litterära komplexitet till viss del reduceras genom läsningarnas starka bindning till vissa begränsade kontexter. Viktigare att lyfta fram är dock avhandlingens många förtjänster. Det är på ett väl sammanhållet sätt som avhandlingen sätter in romansviten i en bred social kontext. Genom den genusteoretiskt

inspirerade intersektionalitetsanalysen ges vi både en fördjupad förståelse av de litterära texterna och ett givande perspektiv på den samtidskontext de hör hemma i. Avhandlingen är således viktig både för Lidmanforskningen och för den bredare litteratursociologin. Bruket av intersektionalitetsteori och sammanbindandet av de tre forskningsområdena modernitet, maskulinitet och nationalism demonstrerar dessutom hur givande det ämnesöverskridande tänkandet kan vara.

Anders Johansson

Per Anders Wiktorsson, *Den utvidgade människan. Om Eyvind Johnsons Krilontrilogi*. Symposium. Stockholm & Stehag 2010.

I Per Anders Wiktorssons doktorsavhandling behandlas Eyvind Johnsons Krilontrilogi: *Grupp Krilon* (1941), *Krilons resa* (1942) och *Krilon själv* (1943) med syftet att undersöka hur trilogin ”kommer till uttryck under rådande historiska betingelser” (13). Denna mycket vida frågeställning preciseras i två riktningar: mot den historiska kontexten och mot den litterära strukturen. Per Anders Wiktorsson (i fortsättningen PAW) finner att det dubbla syftet liksom textens komplexitet kräver ”en rad olika men kompletterande perspektiv”, som ”prismatiskt” bryts mot varandra (14). Romanförfattarens subjektivitet gör sig i många sammanhang gällande i avhandlingen, men här betonas att den är inskriven inte bara i en historisk kontext utan också påverkas av diskursiva ”virvlar” kring frågor som neutralitet, etnicitet och genus. Andra betydelsefulla virvlar uppstår genom romanernas allegoriska karaktär.

I avhandlingens första avdelning, ”Neutralitetens tonart”, behandlas trilogins förhållande till neutralitetsdiskursen. Johnson experimenterar i romanerna med skapandet av ett moraliskt och självreflekterande medborgerligt subjekt med förutsättningar att kunna utmana det auktoritära ordet, och som därför själv måste framträda med auktoritet och trovärdighet. PAW betonar samtidigt att Johnson avstår från att framföra ett färdigt budskap, utan istället formar sin ”motdiskurs” genom en dialogicitet som bl.a. uppstår i gruppmedlemmarnas samtal, i romanens dialog med tidigare texter, och genom den så kallade återberättarens direkta tilltal till läsaren, som uppmanas att bli delaktig i betydelseproduktionen (53). Ett annat grepp med

liknande verkan är Johnsons bruk av inre monolog med dragnin mot fri indirekt anföring.

Johannes Krilon utmärker sig bl.a. genom en ”sävlig långgrandighet”, som står i stark kontrast mot de antidemokratiska krafternas otåliga brådska. Utöver på denna demokratiska omständlighet bygger Krilons auktoritet också på egna erfarenheter av nederlag och förlust. För att kunna inta denna position måste Krilon dessutom ”dialogiseras” på flera sätt; bland annat genom kontrasteringen mot den lika tvärsäkra som otålige doktor Tollius och mot Emil Hovall, vars drömmar och dragnin mot det utopiska bryter av mot Krilons stadiga och jordbundna realism (90). Kapitlet utmynnar i ett resonemang om hur Johnson i Platons efterföljd visar att etiken kommer före politiken: För att framstå som en sanningssägare måste Krilon leva i enlighet med den västerländska civilisationens klassiska levnadsregler: tapperhet, vishet, besinningsfullhet och rättrådighet (96).

I det andra huvudavsnittet, ”Kampen om rätten att tala”, undersöker PAW trilogins relation till de rådande inskränkningarna i tryck- och yttrandefriheten. Det föregående avsnittet har visat att Krilons auktoritet som sanningssägare förutsätter en sträng självdisciplinering; här står i stället statens försök att disciplinera medborgarna i centrum. En huvudpoäng är dock att inskränkningarna och hindren för det fria ordet inte bara har en begränsande funktion, utan också är politiskt ”produktiva” (113), visserligen inom ramen för en ”dubbeltydighetens estetik” av parodi, ironi och allegori. Här hävdas att skönlitteraturen i en sådan situation har större politiskt manöverutrymme än t.ex. journalistiken: att den har ”möjlighet att utmana, att skriva *emot*, att ifrågasätta och omdefiniera diskursen” (115). Ett intressant grepp som Johnson använder är att klippa in autentiska citat från ett redan före utgivningen beslagttaget nummer av *Nordens Frihet* som behandlar tyskarnas tortyr av politiska fångar i Norge (144). Här växlar Johnson över från den dominerande allegoriska tekniken till en realistisk-dokumentär framställning; i skydd av romanens relativa immunitet går det att säga något som i andra genrer och medier inte varit möjligt att säga.

Med anknytning till Foucaults teorier om be-kännelsens betydelse för skapandet av det västerländska subjektet diskuterar PAW be-kännelsens funktion i trilogin. Den knyts till det sanningssägande talet, men inte minst till ”konstruktionen av den ansvarstagande medborgaren” (162). PAW urskiljer också begränsningar i den demokrati som